

УДК 347.922: 346.91

Ю.О. Смирнова, аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
 Кафедра адміністративного та господарського права
 Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПОРУШЕННЯ ПОРЯDKУ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДДІ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ЙОГО ВІДВОДУ (САМОВІДВОДУ) У ГОСПОДАРЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті виявлено проблемні аспекти реалізації норм про підстави відводу (самовідводу) в господарському процесі. Автор підкреслює необхідність обов'язкового усунення недоліків, виявлених при дослідженні інституту відводів у процесуальному праві України.

Ключові слова: відвід, самовідвід, провадження, підстави відводу (самовідводу), господарський процес.

Постановка проблеми. Інститут відводу (самовідводу) залишається малодослідженим на науковому рівні. Зокрема, однією з підстав для відводу (самовідводу) відповідно до ч. 1 ст. 20 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) є порушення порядку визначення судді для розгляду справи, встановленого ч. 3 ст. 2¹ ГПК (яка запровадила автоматизований розподіл справ між суддями).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем відводу (самовідводу) судді займалися О.В. Ануфрієва, А.В. Науменков, В.В. Петрик, Ю.В. Стеценко, В. Харчук та деякі інші вчені. Проте, до теперішнього часу залишається багато невирішених теоретичних та практичних аспектів реалізації положень про відводи.

Метою даної статті є дослідження такої підстави для відводу (самовідводу) судді у господарському судочинстві, як «порушення порядку його призначення».

Виклад основного матеріалу. Слід зауважити, що автоматизована система документообігу суду є новацією, передбаченою ст. 15 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» та впровадженою з 1 січня 2011 р. в результаті судової реформи.

Із введенням у судочинство новітніх технологій інформатизація, автоматизація, віртуалізація процесів стала невід'ємною складовою всіх сфер життєдіяльності. Тому доречно погодитися з деякими дослідниками, що вже нині можна казати про певні позитивні рухи в напрямку судової реформи, а саме: підвищення відкритості та доступності судочинства, загальної ефективності та прискорення всіх судових процедур, ускладнення корумпованості та інших негативних явищ, що викликають обурення і формують правовий нігілізм у населення протягом десятиліть [1, с. 104].

В Україні Положення про автоматизовану систему документообігу суду затверджено Рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 р. № 30 (далі – Положення), відповідно до п. 1.5. якого автоматизована система – це сукупність комп'ютерних програм, що забезпечують функціонування документообігу суду за допомогою використання відповідних програмно-апаратних комплексів судів, обіг інформації між судами різних інстанцій та спеціалізації, передачу інформації до центральних баз даних залежно від спеціалізації судів, захист на технологічних ланках від несанкціонованого доступу тощо. Відповідно до абз. 1 ч. 1 ст. 21 ГПК України автоматизована система документообігу забезпечує об'єктивний та неупереджений розподіл справ між суддями з дотриманням принципів черговості та рівної кількості справ для кожного судді.

Таким чином, з цього витікає і причина, за якої порушення порядку призначення судді за автоматизованою системою є підставою для відводу, адже наслідком є порушення мети створення даної системи – забезпечення об'єктивного та неупередженого розподілу справ

між суддями, а також мети введення Закону – забезпечення не лише неупередженого розподілу, але й ефективна організація розгляду справ.

Ст. 20 ГПК України, називаючи вказану підставу відводу, дає посилання на ст. 21 Кодексу, згідно з якою справи розподіляються за принципом вірогідності, який враховує кількість справ, що перебувають у провадженні суддів, заборону брати участь у перегляді рішень для судді, який брав участь в ухваленні судового рішення, про перегляд якого порушується питання, перебування суддів у відпустці, на лікарняному, у відрядженні та закінчення строку повноважень. Справи розподіляються також з урахуванням спеціалізації суддів.

Як вірно зазначає М. Закаблук, пересічного громадянина абсолютно не цікавить, яким чином розподіляються справи. Для нього головне, щоб суддя був неупередженим, судовий процес відбувався якнайшвидше, а рішення було законним та обґрунтованим [2]. Проте у випадку, коли з'являються сумніви в неупередженості судді в результаті порушення норм щодо порядку автоматизованого розподілу справ, слід звернутися до інституту відводу.

Порушення порядку призначення судді, як підстава для відводу, властива лише відводу судді, адже судовий експерт не призначається автоматизованою системою документообігу суду. Відповідно до п. 3 Інформаційного листа Вищого господарського суду України «Про деякі питання призначення судових експертиз» від 27.11. 2006 р. № 01-8/2651 експерт призначається ухвалою суду після надання сторонами пропозицій стосовно конкретних державних спеціалізованих експертних установ та/або судових експертів, що не є працівниками зазначених установ, проте господарський суд не зв'язаний цими пропозиціями, але має їх враховувати у вирішенні питання про призначення і проведення експертного дослідження. У зв'язку з цим порушення порядку призначення експерта у справі не можна вважати підставою для відводу, адже це є лише процесуальною дією судді, що порушує норми ГПК, і тому може бути оскарженою у встановленому даним Кодексом порядку.

Процедура призначення судді чітко встановлена чинним процесуальним законодавством. Загальні засади такого порядку визначаються ч. 3 ст. 21 ГПК України, згідно з якою визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи здійснюється автоматизованою системою документообігу суду (сукупністю комп'ютерних програм) під час реєстрації відповідних документів. Відповідно до п. 2.8.1. Положення вхідна кореспонденція, в тому числі процесуальні документи, приймається і опрацьовується користувачами автоматизованої системи, яким надано доступ до системи відповідно до їх функціональних обов'язків, і реєструється в автоматизованій системі в день її надходження.

При автоматичному розподілі судових справ використовується та враховується така інформація:

- 1) спеціалізація (за наявності) – відповідно до п. 3.1.3. Положення автоматичний розподіл судових справ між суддями у судах, у яких відсутня спеціалізація або її застосування неможливе, здійснюється між усіма суддями;
- 2) кількість судових справ, що надійшла на розгляд судді;
- 3) кількість фактично відпрацьованого робочого часу (в днях);
- 4) коефіцієнт складності категорій судових справ (до речі, розрахування коефіцієнту складності є позитивним нововведенням (у редакції рішення Ради суддів України від 25.05.2012 р. № 26), адже ще в 2010 р. заступник голови Вищого адміністративного суду України М. Цуркан зауважував, що складність справи, на відміну від кількості, визначити неможливо);
- 5) коефіцієнт, що враховує форму участі судді у розгляді судової справи;
- 6) категорія судової справи за загальним рядком відповідної форми звіту, що затверджується Державною судовою адміністрацією України, або загальним рядком класифікатора;
- 7) наявність у судді повноважень для здійснення правосуддя на момент розподілу судових справ;

- 8) наявність обставин, що виключають або не допускають повторної участі судді (складу суду) у розгляді судової справи відповідно до законодавства;
- 9) наявність у судді допуску до державної таємниці;
- 10) наявність у судді дозволу на розгляд судових справ з грифом «Для службового користування»;
- 11) відсоток справ, що підлягає розгляду суддею, в разі виконання ним інших повноважень, не пов'язаних із здійсненням правосуддя;
- 12) участь у роботі з допуску справ до провадження у Верховному Суді України.

Згідно з п. 3.3. Положення не розподіляються щодо конкретного судді судові справи, що надійшли: а) за два місяці до закінчення повноважень судді; б) за чотирнадцять днів, якщо інше не встановлено зборами суддів відповідного суду, до початку відпустки (якщо її тривалість становить не менше чотирнадцяти календарних днів); в) за три дні до початку відпустки, якщо її тривалість становить менше чотирнадцяти календарних днів; г) у період відпустки судді; д) за один робочий день до відрядження та в дні перебування судді у відрядженні; е) під час тимчасової непрацездатності судді; ж) в інших передбачених законом випадках, у яких суддя не може здійснювати правосуддя або брати участь у розгляді судових справ.

Автоматичний розподіл судових справ здійснюється на підставі внесеної до автоматизованої системи інформації у відповідному суді (у судовій палаті) протягом робочого дня після реєстрації відповідних документів, крім випадків, передбачених законодавством.

При цьому частина друга п. 3.1.7 Положення передбачає, що збори суддів визначають також особливості розподілу судових справ, зокрема, у випадках виконання суддями іншої роботи, не пов'язаної із здійсненням правосуддя (узагальнення судової практики, аналіз стану здійснення судочинства, участь у спеціальній підготовці кандидата на посаду судді); у випадках виявлення значної різниці в навантаженні на суддів (колегію суддів); у випадках знеструмлення електромережі суду, виходу з ладу обладнання або комп'ютерних програм чи настання інших обставин, які унеможливають функціонування автоматизованої системи, що триває понад один робочий день; які відповідно до законодавства підлягають реєстрації та/або розгляду в неробочі дні; при вирішенні питань про передачу справ на розгляд суддям, які займають адміністративні посади або інші посади в органах судової влади, суддівського самоврядування чи органах системи судоустрою (зокрема, посаду члена Вищої ради юстиції, члена відповідної ради суддів, секретаря пленуму відповідного суду тощо), з метою забезпечення умов для виконання ними обов'язків як за займаною посадою, так і обов'язків судді.

Так, при знеструмленнях електромережі суду, виходу з ладу сервера автоматизованої системи та за інших умов, що впливають на безперебійність та функціонування автоматизованої системи, які фіксуються актами, відповідно до п. 3.10.2. Положення автоматичний розподіл судових справ між суддями здійснюється невідкладно після налагодження роботи автоматизованої системи або на наступний робочий день після усунення обставин.

Таким чином, у випадку, якщо заява про відвід ґрунтується на обставині порушення порядку призначення судді, при якій суддя був визначений незаконно на момент, коли автоматизована система суду не була справною, в якості доказу заявник може запросити і надати суду копію акту, в якому відповідно до п. 3.10.1 фіксуються дата, час настання та закінчення дії відповідних обставин, причини виникнення, заходи, вжиті для їх усунення.

Згідно з п. 3.1.10. Положення у разі задоволення відводу (самовідводу) судді (головуючого, судді-доповідача або всього складу суду, якщо справа розглядається колегією суддів), якому розподілено справу для розгляду, вказана справа підлягає повторному автоматичному розподілу без урахування цього судді (суддів). У разі неможливості виконання суддею, який входить до складу колегії суддів, обов'язків судді (тимчасова непрацездатність, відрядження, відпустка тощо), який не є головуючим суддею (суддею-доповідачем) у справі, повторний автоматичний розподіл судових справ не здійснюється. Заміна відсутнього суд-

ді, який входить до складу колегії суддів, здійснюється відповідно до встановлених засад формування складу колегій суддів.

Слід визнати вірним закріплення в Положенні норми, що після визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи, внесення змін до реєстраційних даних щодо цієї справи, а також видалення цих даних з автоматизованої системи документообігу суду не допускається, крім випадків, установлених законом. Зокрема, у разі виявлення неточностей, технічних описок або неповноти даних у п. 2.4. Положення передбачено можливість редагування інформації в автоматизованій системі уповноваженими на це користувачами автоматизованої системи.

Дійсно, будь-яке порушення на стадії визначення судді автоматизованою системою може стати підставою для визнання судді упередженим. А вказане, у свою чергу, породжує право заявити відвід судді у випадку відсутності самовідводу, а обов'язок судді задовольнити заяву за наявності достатніх підстав доречно вважати підтвердженням такого порушення.

Безперечно, порушення порядку визначення судді для розгляду справи, як і будь-яка інша підстава для відводу судді, повинна бути викладена у відповідній заяві та доведена заявником відводу. За можливості докази такого порушення повинні долучатися до заяви при її поданні. Так, відповідно до постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26.12.2011 р. № 18 не є підставами для відводу суддів заяви, які містять лише припущення про існування відповідних обставин, не підтверджених належними і допустимими доказами, а також наявність скарг, поданих на суддю (суддів) у зв'язку з розглядом даної чи іншої справи, обставини, пов'язані з прийняттям суддями рішень з інших справ.

Наприклад, Вищий господарський суд ухвалою від 13.03.2012 р. у справі № 5019/1194/11 суд залишив без задоволення заяву ТОВ «Компанія з управління активами «Форвард» про відвід колегії суддів Вищого господарського суду України, мотивовану тим, що повторний автоматичний розподіл справи відбувся з порушенням вимог законодавства у зв'язку із тим, що вона не містить доказів на підтвердження наявності обставин, передбачених ст. 20 ГПК України, як не містить і підтверджень доводів, викладених у заяві, у зв'язку з чим підстави вважати їх встановленими відсутні [3].

З іншого боку, іноді трапляються випадки безпідставного невикористання автоматизованої системи при розгляді справ. Яскравим прикладом видається справа № 2/8, за підсумками розгляду якої господарський суд Кіровоградської області у складі судді Н.М. Коваленко ухвалою від 22.10.2013 р. відмовив у задоволенні вимог арбітражного керуючого М.Ф. Корольчук про оплату послуг арбітражного керуючого розпорядника майном банкрута Гайворонського державного комунального підприємства водопровідно-каналізаційного господарства (ГДКП «Водоканал») за період з 24.05.2011 р. по 13.03.2012 р. Постановою Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 19.11.2013 р. апеляційну скаргу арбітражного керуючого було задоволено частково, вищевказану ухвалу в частині відмови в задоволенні вимог арбітражного керуючого про оплату послуг арбітражного керуючого ГДКП «Водоканал» за вказаний період скасовано, а справу № 2/8 передано на розгляд до господарського суду Кіровоградської області.

Проте, всупереч положенням Господарського процесуального кодексу України про неможливість повторного розгляду однієї і тієї самої справи при перегляді тим самим суддею, господарський суд Кіровоградської області ухвалою від 13.02.2014 р. «провадження у справі... поновив» і призначив судові засідання на 26.03.2014 р.

Арбітражний керуючий, посилаючись на положення ст. 20 ГПК України, відповідно до якого суддя, який брав участь у розгляді справи, не може брати участі в новому розгляді справи у разі скасування рішення, ухвали, постанови, прийнятої за його участю, або у перегляді прийнятих за його участю рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами, надіслав заяву про відвід № 01 від 03.03.2014 р.

Ухвалою від 17.03.2014 р. суддя Н.М. Коваленко задовольнив вказану заяву [4], хоча вважаємо, що він повинен був при отриманні справи відправити її на автоматизований перерозподіл, а у випадку обрання його системою написати заяву про самовідвід, оскільки справу було «поновлено» 13.02.2014 р. і з цього моменту судді стало відомо про обставини, які підпадають під підстави для самовідводу.

Цікавим видається також те, що при обґрунтуванні даної ухвали суддя посилався на п. 7 Інформаційного листа Вищого господарського суду України «Про Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції Закону України від 22.12.2011 р. № 4212-VI)» від 28.03.2013 р. № 01-06/606/2013, в якому чітко вказано, що «у разі оскарження судових рішень, які опосередковують рух справи про банкрутство (ухвали про порушення провадження у справі про банкрутство, ухвали про введення процедури санації, ухвали про затвердження плану санації, постанови про визнання боржника банкрутом тощо), провадження у справі про банкрутство підлягає зупиненню відповідно до ст. 79 ГПК. У разі ж скасування зазначених судових рішень, у тому числі ухвали про припинення провадження у справі, ухвали про відмову в порушенні справи про банкрутство, справа (заява) передається на розгляд (новий розгляд) до відповідного господарського суду в іншому складі суду.

Якщо ж скасовуються інші судові рішення, то справа передається на розгляд (новий розгляд) до відповідного господарського суду в іншому складі суду лише у відповідній частині (наприклад, у частині розгляду грошових вимог кредитора, розгляду заяви про визнання правочину недійсним тощо). Після розгляду (нового розгляду) справи у відповідній частині іншим складом суду, дані матеріали приєднуються до основної справи для подальшого розгляду».

Таким чином, суддя повинен був одразу подати заяву про самовідвід, оскільки вказані вимоги ним раніше вже були розглянуті у судовому засіданні. Наведений приклад вказує на своєчасність впровадження автоматизованого розподілу справ та закріплення гарантій його використання при розгляді та перегляді господарських справ.

Одночасно слід зауважити, що заявники відводу іноді не враховують того, що автоматизована система документообігу суду є новелою українського законодавства, а відповідно до ст. 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. В протилежному випадку заява про відвід судді, призначення якого відбувалося до вступу в силу даної норми, підлягатиме відхиленню.

Наприклад, ухвалою по справі № 40/275 від 14.02.2012 р. господарський суд м. Києва відмовив у задоволенні заяви про відвід, мотивуючи наступним: наведені заявником у заяві про відвід обставини не підтверджують упередженість судді при розгляді даної справи та не свідчать про наявність підстав, передбачених ст. 20 Господарського процесуального кодексу України для відводу судді, оскільки автоматичний розподіл заяви про перегляд рішення за нововиявленими обставинами було проведено до набрання чинності Законом України № 4167-VI від 20.12.2011 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» [5].

Варто додати, що вказана підстава відводу буде мати, окрім загальних (ухвала суду по результатам вирішення заяви про відвід та ін.), і свої особливі наслідки, а саме – можливість притягнення до відповідальності осіб, винних у заявленні такої підстави відводу у випадку, якщо докази заявника відводу доведуть порушення порядку призначення судді.

Так, відповідно до п.п. 2.1-2.2 Положення про автоматизовану систему документообігу суду функціональні обов'язки, права користувачів автоматизованої системи, надання та позбавлення права доступу до неї в кожному окремому суді визначаються на підставі наказів голови суду та керівника апарату суду. Користувачі автоматизованої системи відповідно до їх прав вносять до бази даних автоматизованої системи передбачену цим Положенням інформацію та згідно із законодавством несуть відповідальність за її достовірність. Таким чином, користувачі системи є такими лише після призначення їх наказом головою суду та несуть за свої дії відповідальність.

З урахуванням вищевказаного, порушення, вчинене на етапі внесення недостовірної інформації, підтверджене доказами, буде підставою для відводу і, крім того, підставою для притягнення до відповідальності відповідальних користувачів автоматизованої системи і персональної відповідальності керівника апарату суду відповідно до п. 2.6. Положення.

Слід зауважити також, що незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду (умисне внесення неправдивих відомостей чи несвочасне внесення відомостей до автоматизованої системи документообігу суду, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в автоматизованій системі документообігу суду, чи інше втручання) є злочином відповідно до ст. 376-1 Кримінального кодексу України.

Як було вказано вище, досліджувана підстава може бути застосована у вітчизняному господарському судочинстві лише до судді. Проте, слід зауважити, що відповідно до ст. 12 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у справах про банкрутство арбітражний керуючий також визначається автоматизованою системою з числа осіб, внесених до Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України. Тому за аналогією, у випадку порушення даної процедури логічним видається встановити можливість заявлення вказаній особі відводу на цій підставі. Наприклад, у Російській Федерації відповідно до ч. 4 п. 5 ст. 231 Федерального закону «Про неплатоспроможність (банкрутство)» від 26.10.2002 р. № 127-ФЗ арбітражний суд затверджує кандидатуру адміністративного керуючого, зовнішнього керуючого або конкурсного керуючого з кола кандидатур, відносно яких в установленому порядку не заявлено відвід [6, ст. 231].

Висновки. На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що порушення порядку призначення судді автоматизованою системою документообігу суду, як підстава для відводу судді, є порівняно новою міжгалузєвою підставою для відводу, що виникла в результаті впровадження автоматизованих систем документообігу до всіх державних судів України і ще перебуває в стані вдосконалення.

Специфічною рисою (особливістю) вказаної підстави є те, що вона може бути застосована в господарському судочинстві лише до судді. При цьому в процедурі банкрутства доречно впровадити вказаний інститут також відносно арбітражного керуючого, який відповідно до чинного законодавства призначається автоматизованою системою з числа осіб, внесених до Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України.

Список літератури

1. Кушакова-Костицька Н.В. Електронне правосуддя: українські реалії та зарубіжний досвід / Н.В. Кушакова-Костицька // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 103-109.
2. Закаблук М. Автоматизована загроза (Інтерв'ю з М. Цурканом) // Правосудие. – № 5 (940). – 30.01-05.02.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ru/3115-avtomatizovana_zagroza.html.
3. Ухвала Вищого господарського суду від 13.03.2012 р. у справі № 5019/1194/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21915283>.
4. Ухвала господарського суду Кіровоградської області від 17.03.2014 р. у справі № 2/8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37680547>.
5. Ухвала господарського суду м. Києва від 14.02.2012 р. у справі № 40/275 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21443640>.
6. О неплатежеспособности (банкротстве): Федеральный закон от 26.10.2002 г. № 127-ФЗ (в редакции от 29.12.2015 г.) // Российская газета. – № 209-210 (3077-3078), от 2 ноября 2002 г.

Стаття надійшла 30.05. 2016 р.

Ю.А. Смирнова, аспирантка

Одесский национальный университет имени И.И.Мечникова

Кафедра административного и хозяйственного права

Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

НАРУШЕНИЕ ПОРЯДКА НАЗНАЧЕНИЯ СУДЬИ КАК ОСНОВАНИЕ ДЛЯ ЕГО ОТВОДА (САМООТВОДА) В ХОЗЯЙСТВЕННОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Резюме

В статье выявлены проблемные аспекты реализации норм об основаниях отвода (самоотвода) в хозяйственном процессе. Автор подчеркивает необходимость обязательного устранения недостатков, выявленных при исследовании института отводов в процессуальном праве Украины.

Ключевые слова: отвод, самоотвод, производство, основания отвода (самоотвода), хозяйственный процесс.

Yu. O. Smyrnova, Postgraduate

Odessa I.I. Mechnikov National University

the Department of Administrative and Commercial Law

Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

BREACH OF THE ORDER OF JUDGE APPOINTMENT AS THE CAUSE FOR RECUSATION (SELF-RECUSATION) IN COMMERCIAL PROCEEDING

Summary

This article identifies the problematic aspects of the implementation of the rules on the grounds of recusal (self-recusal) in commercial proceedings. The author would like to emphasise the need for mandatory elimination of defects, discovered in the course of exploration of the institute of legal rules embracing the concept of recusation in the procedural law of Ukraine.

Key words: recusal, self-recusal, proceeding, grounds of recusal (self-recusal), commercial proceedings.